

УДК 811.161.2'38

DOI 10.3165/2520-6966-2019-13f -96-202-213

Н. О. Баранник

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології початкового навчання Кременчуцького педагогічного коледжу імені А. С. Макаренка

Архаїзми в романах С. Скляренка "Святослав", "Володимир"

У статті здійснено спробу розкрити сутність понять дослідження: "пасивний словниковий запас", "застаріла лексика", "історизми", "архаїзми". Доведено, що застаріла лексика є однією із жанровоутворювальних ознак історичного твору. На прикладі романів С. Скляренка "Святослав", "Володимир" проаналізовано власне лексичні, лексико-словотворчі, лексико-фонетичні архаїзми. Обґрунтовано вплив архаїчної лексики на характер історичного твору.

Ключові слова: історичний твір, пасивний словниковий запас, застаріла лексика, історизми, архаїзми.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Лексичний склад мови конкретного художнього твору, як відомо, визначається низкою чинників, серед яких одним із найважливіших є належність твору до певного жанру, або той естетичний принцип, згідно з яким автор, з одного боку, моделює зображуваний світ, а з іншого, добирає засоби його вербалізації. Переконливим прикладом цього є твори на історичну тематику, домінантною ознакою яких є застаріла лексика. Лінгвістичні праці, присвячені вивченню мовних особливостей історичних творів, мають важливе значення, оскільки допомагають осмислити загальні закони розвитку мови, простежити динаміку еволюції її словникового складу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання визначеної проблеми. Лінгвістичні дослідження останніх років засвідчують інтерес науковців до проблем, пов'язаних із розвитком мови, з одного боку, до певних механізмів, що дозволяють удосконалювати способи номінації лексичних одиниць, а з іншого – актуалізації тенденцій до розвитку слова і всього лексичного фонду.

Варто зазначити, що пласт *застарілої лексики* як самостійний науковий об'єкт дослідження упродовж певного часу вивчався дослідниками лише у зв'язку з іншими проблемами мовознавства

(праці Л. Булаховського, І. Гальперіна, О. Гвоздева, О. Галкіної-Федорук, М. Шанського, Д. Шмельова, Л. Донець, Л. Лисиченко, Л. Скрипник та ін.). Процеси архаїзації на матеріалі російської, англійської, німецької, французької мов досліджували А. Ялишева, Ю. Шевчук, І. Волченко, І. Забавіна та ін. У функціональному аспекті хронологічно марковану лексику вивчали О. Галкіна-Федорук, Л. Лисиченко, М. Шанський, Д. Шмельов. Як засіб стилізації українських історичних романів другої половини ХХ століття хронологічно маркована лексика була досліджена Г. Гайдученко. Відповідний інтерес у цьому аспекті становлять і історичні романи С. Скляренка. Недостатність досліджень в обраному напрямі і зумовила вибір теми нашої публікації.

Мета статті – дослідити особливості стилістичних архаїзмів у романах С. Скляренка "Святослав", "Володимир".

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний роман як жанр у цілому формується і набуває широкого поширення у зв'язку з затвердженням у художній літературі принципу історизму, який передбачає художнє осмислення конкретної епохи, її історично неповторного вигляду, колориту. Історизм як основний принцип реалістичної літератури з погляду мови потребує об'єктивно-історичної відповідності стилю зображуваному світу [3, с. 63–67].

В історичних романах підкреслюється дистанція між минулим і сьогоденням, що знаходить вираження у великій кількості історичних довідок, коментарів, описів побуту, моралі, звичаїв епохи, в обов'язковій наявності історичних персонажів.

Г. Винокур стверджував, що між історією мови та історією життя не існує строгого паралелізму. Будь-яка епоха має свою мову, проте це не означає, що кожна епоха неодмінно повинна відрізнятися від мови сусідніх із нею епох. Зміни в мові, зазначає вчений, відбуваються безперервно, проте ніколи не зачіпають усіх її форм і складових частин; одні елементи змінюються, інші залишаються незмінними, а в результаті будь-яка мова в будь-який момент свого розвитку, своєї історії становить собою своєрідне "схрещування", поєднання пережитків різних епох, тому в ній наявні як факти сьогодення, так і факти тисячолітньої минувшини [1, с. 411].

Однією із визначальних ознак історичного жанру, на думку О. Єгорової, є наявність у тексті спеціальних мовних засобів, характерних для описуваної епохи і не властивих сучасності. Йдеться про історизми й архаїзми, які становлять одну з найбільш очевидних особливостей історичних романів на відміну від неісторичних,

сучасних. Ця особливість виявляється не тільки в наявності специфічних мовних елементів, оскільки багато з них можуть бути використані і в творах на сучасні теми, а й у їхній функціональній своєрідності, у широті й частоті їх уживання [3, с. 63–67]. На важливій ролі застарілої лексики як жанровоутворювальної ознаки історичного твору наголошує також і А. Коваленко і вказує на її основне призначення в тексті – створення історичного колориту [4].

Термін "застаріла лексика" використовується більшістю вітчизняних лінгвістів для позначення слів, що належать до пасивного словника мови, це, зокрема, історизми й архаїзми. Зважаючи на ступінь застарілості лексем, їх поділяють на дві великі групи: 1) слова, значення яких не зрозуміле носіям сучасної мови без відповідних лексикографічних довідок; 2) слова, зрозумілі носіям мови, але які знаходяться в пасивному словнику і використовуються з певною, передусім стилістичною, метою [10, с. 540].

Аналіз навчально-наукових і довідкових джерел засвідчив, що термін "архаїзм" у лінгвістиці функціонує як у широкому, так і вузькому значеннях: він може позначати взагалі застарілі слова, зокрема історизми (О. Гвоздєв, Л. Булаховський, Л. Зіндер, М. Степанова, І. Чернишова), а може протиставлятися їм, тобто позначати тільки одну категорію застарілої лексики (О. Галкіна-Федорук, І. Арнольд, І. Гальперін, В. Стариченок та ін.). Різниця між архаїчними (архаїзмами) та історичними (історизмами) лексичними одиницями полягає у відмінності прийомів уведення їх у художній текст. Для введення історизмів характерним є прямиий спосіб: експліцитне або імпліцитне тлумачення, тлумачення слова за допомогою пояснювальних слів. Архаїзми входять у лексико-стилістичну парадигму, тобто мають синонімічні й антонімічні відповідники. Функціонування архаїзмів у тексті може відбуватися шляхом включення застарілого слова в синонімічний ряд, сполучуваності його з сучасним словом. Отже, *історизми* – "слова, вживані для позначення предметів, явищ, понять, які вийшли з ужитку, припинили своє існування у зв'язку з соціально-побутовими й суспільно-політичними змінами" [9, с. 193], а *архаїзми (стилістичні архаїзми)* – слова, що "переходять з активного словника в пасивний або й зовсім зникають із суспільного вжитку, забуваються носіями мови через витіснення їх рівнозначними словами, що з тих чи інших причин виявляються більш прийнятними для називання тих самих предметів, подій, явищ, понять, для вираження тих самих думок, почуттів" [8, с. 233].

Найбільш повним нам вбачається визначення архаїзмів, запропоноване Г. Гайдученко: слова, що позначають актуальний для даної мовної спільноти референт, але характеризуються ізольованістю фонетично-графічної, морфологічної, словотвірної чи лексико-семантичної форми на тлі сучасної мовної системи, внаслідок чого в їхній семантичній структурі вирізняється сема "архаїчний", яка відносить їх на периферію лексичного складу мови, з одного боку, та на периферію відповідного синонімічного гнізда, з другого, і надає йому експресивної конотації у мові та виразної стилістичної функції у тексті [2].

Застаріти може не лише слово в цілому, а й окреме його значення, його сполучуваність, вимова, порядок слів. На думку А. Ялишевої, слова широкою семантики менше зазнають процесу архаїзації. Усі застарілі слова (як історизми, так і архаїзми) відрізняються низькою частотністю вживання в сучасній загальнолітературній мові, обмеженою сферою вживання, периферійною позицією в словнику, наявністю тимчасового семантичного компонента в смисловій структурі слова [5, с. 729–730].

Слід також зауважити, що сам процес архаїзації не є прямолінійним. Часто застарілі слова підлягають переосмисленню значення слова, розширенню його семантики, унаслідок чого можуть знову повертатися до активного складу мови. Архаїзми, використані в тексті, мають завжди бути мотивованими.

Проведене дослідження переконливо засвідчило, що мова історичних романів С. Скляренка двопланова за своєю природою. У творах вдало поєднано сучасну письменникові мову та мову епохи Київської Русі. Характер їх сполучення, обсяг, способи, прийоми введення елементів архаїчних елементів у тканину художнього твору визначають творчу індивідуальність автора.

Використання застарілої лексики в романах зумовлене необхідністю вибрати найбільш виграшний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій, відтворити специфіку мовлення зображуваного часу. Висока архаїчна забарвленість, експресивність, властива йому часова приуроченість роблять твори цінним засобом художнього зображення дійсності.

Аналіз романів С. Скляренка "Святослав" та "Володимир" засвідчує, що саме архаїчна лексика є одним із найпотужніших засобів в історичному жанрі, вагомим чинником мовотворчості письменника, продуктивним репрезентантом колориту епохи Київської Русі.

Найбільшою за кількісним виявом у творах є група **власне лексичних архаїзмів**, тобто слів, які застаріли в цілому, витіснені з

мови синонімічними заміниками того ж значення, але іншої основи. За морфологічним критерієм виділяємо підгрупи архаїчних утворень, зокрема:

1. Архаїчні іменники:

а) на позначення частин тіла людини, зокрема: **перса** (жіночі груди), **стан** (тулуб, талія), **рамена** (плечі), **уста** (губи, рот), **чоло** (верхня надочна частина, лоб), **черев**о (те саме, що живот). Наприклад: "... **уста** **пашіли**, **витонченим** **рукам** **її**, **персам**, **усій** **постаті** **могли** **б** **позаздрити** **самі** **богині**" [6, с. 31]; "... **то** **просто** **якихось** **невідомих** **їм** **людей**, **що**, **спираючись** **на** **посохи**, **згинаючись** **від** **мішків** **на** **раменах**, **їшли** **невідомо** **куди** **ї** **звідки**" [6, с. 242];

б) на позначення абстрактних понять: **живот** (життя), **брань** (війна, битва), **лжа** (неправда, брехня), **надоба** (потреба, необхідність), **вражда** (недоброзичливе, неприязне ставлення і дії, ворожнеча), **згуба** (загибель, смерть кого-, чого-небудь), **рать** (битва); **победа** (перемога в бою) та ін. Наприклад: "**Змилуйся** **наді** **мною**. **Даруй** **живот!**" [6, с. 489]; "**І** **коли** **Володимир** **пішов** **на** **брань** **з** **Ярополком** **... став** **великим** **князем** **і** **поламав** **усі** **закони** **Ярополка**" [7, с. 456]; "**Але** **не** **хочу** **я**, – **сказав** **далі** **князь** **Святослав**, – **щоб** **про** **цю** **вражду** **нашу** **ї** **суд** **знали** **ї** **глузували** **ромеї**" [6, с. 586]; "– **Русь** **не** **могла** **жити** **так**, **як** **жила** **допреже**, **тяжка** **дань** **з** **племен** **і** **родів** – **то** **була** **згуба** **для** **Русі**, **муж** **мій** **Ігор** **за** **цю** **дань** **загинув...**" [6, с. 51]; "**Веди**, **князю**, **далі** **воїв** **на** **рать**" [6, с. 428];

в) на позначення осіб за родом діяльності: **головники** (вбивці), **предстательниця** (покровителька, заступниця) та ін. Наприклад: "**Головники** **вбили** **князя** **Ярополка!**" [7, с. 188]; "**Наша** **мати** **княгиня** – **мудра**, **справедлива**, **вона** **перша** **предстательниця** **людей** **руських** **і** **перед** **богом**, **і** **перед** **усім** **світом**" [6, с. 47].

2. Дієслівні архаїзми на позначення дій, процесів: **перетесати** (поставити своє клеймо, печать), **умикати** (викрадати дівчину, жінку, щоб узяти її за дружину), **ректи** (промовляти), **відати** (знати), **веліти** (давати розпорядження), **видіти** (бачити), **волити** (урочисте бажати), **блюсти** (берегти, охороняти), **імати** (мати), **лучатися** (траплятися, про яку-небудь пригоду) та ін. Наприклад: "**Алчна** **душа** **в** **князя** **Оскола**, **не** **може** **він** **задовольнити** **свої** **жадоб** **и**, **насилає** **скотниці**, **збирає** **землі**, **перетісує** **ліси**, **замикає** **гони**" [6, с. 37]; "**Ти** **речеши** **правду**, **княгинє**, – **згоджується** **ї** **похитує** **сивою** **головою** **священик**" [6, с. 55]; "– **Не** **відають** **люди**, **що** **творять**, – **гомонить** **Золота** **палата**" [7, с. 409].

3. Прислівникові архаїзми представлені у романах такими лексемами: **безлік** (те саме, що безліч. Дуже велика, незліченна кіль-

кість кого-, чого-небудь), **сукупно** (спільно, разом), **вельми** (дуже), **прежде** (в значенні "ще до, перед"), **ако** (нині, сьогодні), **вельми** (дуже, значною мірою), **допреже** (дотепер). Наприклад: "– Бачу я навкруг велику землю, багато племен і родів, що прожили **безлік** віків, перемогли ворогів, збудували **городи**" [6, с. 55]; "Адже в той час, коли ми **сукупно** з болгарами рубались у Преславі на стінах, хтось відчинив ворота в горді..." [6, с. 545]; "О люди, люди, всі ви такі, **днесь** служите одному, **заутра** другому..." [7, с. 483].

4. Прикметникові архаїзми на позначення ознак, властивостей: **отень** (батьківський), **суций** (який існує), **лживий** (схильний до неправди), **ліпший** (кращий). Наприклад: "... по закону давньому відомо, що якщо **отень** двір буде без діла, то належить меншому синові" [6, с. 25]; "... вої готували харч на день **суций**..." [6, с. 516]; "– Князь Регволд – **вельми** хитрий і **лживий**, – відповів на це Михало" [7, с. 97]; "**Ліпші** ж мужі з Гори, що були своїми людьми в теремах княжих, поспішали зараз до князя Святослава" [6, с. 421].

5. Числівникові архаїзми та слова на позначення кількості: **многих** (багатьох), **тьма** (багато) та ін. Наприклад: "Дякуємо, Василевсе-княже, бажаємо й тобі з царицею здоров'я, щастя, **многих** літ життя" [7, с. 381]; "Але, – віє далі Святослав, – устрояя руську землю, ти забула, що є в ній **тьма** племен, земель, людей" [6, с. 271].

6. Займенникові архаїзми представлені словотвірними формами **мя** (те, що й мене; Р. в. 1-ої ос. одн. займенника я), **тя** (тебе), **ню** (її). Наприклад: "– Видиш **мя** немоцну суццю, з болем відповіла вона" [6, с. 416]; "Держать **тя**, княже, Новгород по ряду, яко установила княгиня Ольга" [6, с. 433]; "– Відаєте ви, діти, – продовжує князь, – що отці мої і сам такожде довго збираша землю Руську, устрояша її, брань приймаша за **ню** із многими ворогами" [7, с. 435].

Аналіз мовного матеріалу засвідчує, що найбільшу за обсягом групу лексико-семантичних архаїзмів у романах становлять дієслова та іменники, оскільки вони є номінаціями життєвих процесів, дій людей, а також абстрактних і конкретних понять із ними пов'язаними. Меншою за кількісним виявом є прислівникова група архаїзмів, що характеризує означувані дії за часовими, просторовими, способовими її виявами. Обмежено автор використовує в текстах лексико-семантичні архаїзми, виражені займенниками та числівниками.

Привертають увагу в романах **лексико-словотвірні архаїзми**, визначальними особливостями яких є відмінність їх від сучасних лексем-відповідників специфічними суфіксами та префіксами. Серед них зафіксовані:

– структурний компонент складних слів **благо-**: "Може ж, хоч Христос **благословить** і освятить наші добра?!" [7, с. 290]; "Нехай, Никифоре, буде він у Константинополі, одружиться з дочкою якогось благородного патриція" [6, с. 364]; "Много сем **благодарен**..." [6, с. 490] та ін.;

– структурний компонент **много-**: **много**трудно, **много**літня. Наприклад: "Той стомився, хотів спочити після далекої й **много**трудої дороги" [7, с. 443];

– префікс **су-**: **супроти**, **сукупно**, **суций**, **супроводжувати**: "... там високо в небо вставали димки – вої готували харч на день **суций**" [6, с. 516]; "Він лежав у лодії, яку гнали **супроти** течії десятку живавих рук" [7, с. 5]; "Будемо **сукупно** з ними – переможемо ромеїв" [6, с. 339];

– префікс **со-**: **содіяти**, **сотворити**, **соцарствувати**: "Владою, даною мені від Бога, розрішаю й прощаю тобі всі **содіяні** тобою гріхи і молитимусь" [6, с. 526]; "Судовством, лжею, а наіпаче татьбою правди ніколи не **сотворити**" [7, с. 156]; "У Константинополі залишились і мусять **соцарствувати** з Іоанном два її сини – Василь і Костянтин" [6, с. 481];

– префікси **во-**, **воз-**, **вос-**: **воздавати**, **воздвигнути**, **возданіє**, **возвеличувати**, **вознісся**, **восхотіти**, **вокняжіння** та ін. Наприклад: "... вчить тому, що сам уміє, готує Святослава до **вокняжіння**" [6, с. 43]; "Дивно же єсть се, колико добре сотворив Володимир Руській землі, хрестив ю, ми ж, християни суцє, **не воздаємо** почесті **супроти** оного **возданію**..." [7, с. 541]; "Ти **воздвиг** за довге своє життя багато чудових споруд, але цей терем найбільше любий моєму серцю..." [7, с. 468];

– префікси **д'**, **в'**: **д'горі** (догори), **в'єдно** (в одне ціле). Наприклад: "Священик Григорій молитовне підняв очі **д'горі** й промовив..." [6, с. 114]; "... "Аще брати твої робитимуть по покону отців – будь **в'єдно** з ними" [6, с. 435];

– префікс **у-**: **утверждатися** (стверджуватися): "Нелегко **утверждається** Христова віра над Дніпром, ой, нелегко" [6, с. 465];

– префікс **по-**: **повідісти**, **повідати** (розказати, розповідати): "Проте головники, хоч їх били дрюками и телеснею, не признавались, сказали, що можуть **повідісти** правду тільки князеві" [7, с. 189];

– суфікс **-ець**: **лічець** (лікар), **посланець** (посол): "Вона ждала, що от-от, кожної хвилини, до неї з'явиться **посланець** від проедра Василя" [7, с. 44]; "– Вже ніякі **ліцці** й жертви мені не допоможуть..." [6, с. 417];

– суфікс **-ник**: "*Не **войник** я тепер не цар Петро, страх, страх то був*" [6, с. 350].

Стилістичної виразності мові романів надають **лексико-морфологічні архаїзми**, яким властива застаріла граматична форма. Це, як правило, різні частини мови, які дещо по-іншому були виражені в далекому минулому.

З-поміж аналізованих архаїзмів у текстах були зафіксовані:

– застарілі форми дієприслівників і дієслів: **погибоша**, **побиваша**, **сяяши**, **хоцешу**, **устроюя**, **погреб** (погребі, захорони), **мать** (мати), **даби повіли** (або розповіли). Наприклад: "*... пробували напиться води з Дніпра обри – **погибоша**, а ті, що лишились, побігли за гори на захід...*" [6, с. 46]; "*... княгиня Ольга, **устроюя** землю, **устроюя** й свої добра – у своїх землях, в лісах і над ріками вона веліла поставити знамена...*" [7, с. 258]; "*Многих ворогів мала Русь – і всіх **побиваша***" [6, с. 47]; "*– І ти, княгине, немало зробила, – додає священик, – **устроюя** Русь, ти биша для неї, аки денниця перед сонцем, **сяяша**, аки місяць уночі*" [6, с. 55]; "***Погреб** мя і їди, яможе **хоцешу**...*" [6, с. 418];

– застарілі іменникові форми із специфічними закінченнями і суфіксами: **людіє** (люди), **гов'яда** (гов'ядини), **кур** (курей), **приключай** (пригода, випадок), **згуба** (загибель), **словесами** (словами). Наприклад: "*Не гоже синам Ігоревим дома бути, коли **людіє** їх стоять на брані. Чи так говорю, брате Улібе?*" [6, с. 315]; "*Пам'ятай і те, що ми нині православні християни, латинської церкви не хочемо, молимося руськими **словесами***" [7, с. 513]; "*... у дворах не тільки баранів чи **гов'яда**, а й **кур** немає*" [6, с. 86]; "*Магістр Іоанн вчиняв у Місії безумні злочини проти священних храмів, він пограбував багато **церквієв**, а ризи й святі сосуди використав для власного вжитку*" [6, с. 555]; "*Під охороною пастухів, що носили в руках бичі, а про всяк **приключай** мали за спиною й луки зі стрілами, табуни ці з ранньої весни до осені по черево бродили у високій траві на луках понад Россю*" [6, с. 251];

– застарілі форми прислівників: **пощо** (навіщо), **паче** (більше), **нічю** (вночі), **прежде** (в значенні "ще до, перед"), **вельми** (дуже): **денно** (щодня, щоденно), **ночно** (вночі), **ужо** (потім), **пощо** (навіщо). Наприклад: "***Ужо** я скажу, – суворо й грізно продовжує він, – і за вас, новгородчі, і за тебе, Володимире-княже!*" [7, с. 88]; "*Віримо, будемо **денно і ночно** молити Христа*" [6, с. 115]; "*– Княжичу, – сказала Малуша, коли вони залишилися тільки вдвох, – **пощо** женешся за мною?*" [6, с. 244]; "*– Де вже нам до гриднів, – сказав*

він, – а тим **паче** до бояр" [6, с. 331]; "– Чує нині **ніччю** рик, – відповів Ант. – Пиду поникаю... / – То, може, пішли би оба?" [6, с. 8];

– застарілі форми займенників: **аз** (1-ша ос. займенника я), **ті** (твоїм), **іже** (в значенні які). Наприклад: "Ти такоже постоїте в мене на Почайні, якоже **аз** в Суді..." [6, с. 194]; "– То **аз** не буду **ті** рабом?" [6, с. 348]; "– Усі князі руські – **іже** за Кия і преже нього, поховані були по нашому покону, й над всіма ними людіє робили тризну" [6, с. 422];

– застарілі форми прийменників, сполучників, часток: **не токмо** (част., не лише, не тільки), **аки** (сполуч., як), **ак** (аби, якби), **ак** (спол., аби), **яко** (спол., як), **аще** (спол., якщо), **опріч того** (прийм., крім того), **зانه** (спол., церк.-слов. сполучн. тому що). Наприклад: "– Ні, такі **не токмо** поганці-християне, много їх є й серед людей нашої, істинної віри" [6, с. 47]; "– І ти, княгине, немало зробила, – додає священник, – устряє Русь, ти биша для неї, **аки** денниця перед сонцем, акож, **яки** місяць уночі" [6, с. 55]; "– Буду в'єдно з ними, а **аще** зрадять покон – будь їм в татя місто, – промовив за батьком княжич Володимир" [6, с. 435]; "– Нас послали новгородці, – почав тисяцький Михало, що говорив якось півуче, трохи не так, як поляни, але зрозуміло й просто, – і люди всіх земель верхніх, **даби** повіли, **што** блюдемо ряд з княгинею Ольгою і служимо Київському столу" [6, с. 432].

У процесі аналізу художнього мовлення С. Складенка були виокремлені й **лексико-фонетичні архаїзми** – слова, що зазнали видозмін певних звуків. На сучасному етапі вони мають дещо інше фонетичне оформлення. До цієї групи належать застарілі слова, які характеризуються, в основному, чергуванням звуків, усиченням або, навпаки, вставленням одного або двох звуків, у результаті чого слово, маючи відповідник у сучасній мові, набуває іншого, відмінного звучання застарілості. Серед таких форм спостерігаємо:

– неповноголосся **-ра-, -ла-**, що відповідає сучасному **-оро-, -оло-**: **здравий** (здоровий), **владар** (володар), **владарювання** (володарювання). Наприклад: "**Здрава** будь, княгине! – мовили вони" [6, с. 31]; "У далеких землях були повними **владарями** й брали уроки з людей князі, поставлені Києвом" [6, с. 58]; "Проте, це було **непевне, неспокійне владарювання**" [6, с. 141].

– усичення, випадання одного або кількох звуків: **сли** (посли), **мста** (помста), **оба** (обоє), **іними** (займ., іншими), **вкруг** (навкруги), **доста** (достатньо), **вої** (воїни), **Михало** (Михайло), **півуче** (співуче), **в'єдно** (воєдино) та ін. Наприклад: "– Я чую вас, бояри й воєводи, –

промовила вона, – і пошлю **слів** до Ітиля і Царгорода" [6, с. 23]; "– Світ незмінний, княгине, – вгадує нитку її думок і відповідає священик, – ми тільки **іними** очима зримо й бачимо його" [6, с. 56]; "І так довго, як велів покон, **вої** ходили **вкруг** вогню" [6, с. 262]; "Це була справедлива мста" [6, с. 280];

– вставляння одного чи кількох звуків: **окіян** (океан), **кровію** (кров'ю), **людіє** (люди), **одікласти** (одкласти), **такожде** (також) та ін.: "Ант теплыми очима подивився на онуку, **одіклав** набік комишину" [7, с. 281]; "Коли їхати все вище й вище, буде Оковський ліс, далі Волк, Заволоччя, ще далі верхні землі, Новгород і Крижаний **окіян**" [6, с. 25]; "... таким його сотворив Отець, **кровію** окропив Син, Дух Божий витає над ним" [6, с. 56]; "Але **людіє** стояли тверді духом" [6, с. 417];

– чергування звуків: **назі** (голі, нагі), **лик** (обличчя): "Мої вої ідуть назі й босі, – ми не візьмемо скарбів болгарських каганів" [6, с. 490]; "– Не суть важливе те, яким **лика**м вклоняється людина, важливе те, якого бога сповідає вона в душі своїй" [6, с. 56].

Як засвідчує аналіз опрацьованого мовного матеріалу, архаїчна лексика в історичних романах введена переважно до прямої чи непрямой мови персонажів, рідше до мовлення автора. Архаїзми в невласне прямій мові дозволяють С. Скляренку не лише передати живе мовлення персонажів, а й дати оцінку подіям, історичним особам, створити їх психологічну характеристику. Стилiстична система романів вибудована не на протиставленні мови автора й мови зображуваної епохи, а навпаки, на створенні стилізованої розповіді, яка ніби зближує автора з героями і подіями у творах.

Висновки й перспективи подальших розвідок. Із викладеного вище можна зробити висновки про те, що кращі зразки історичної художньої літератури мають не лише естетичну, а й історико-пізнавальну цінність, оскільки здатні відтворити минулу епоху в її цілісному вигляді, розкриваючи в живій, образній формі суспільну діяльність, ідеологію, побут, психіку її представників. Стилiстичні функції застарілих слів виявляються в максимальній реалізації цих можливостей у контексті. Наявність архаїзмів у тканині художнього твору, взаємодія та співвіднесеність їх із іншими словами на різних рівнях є виявом стилістичного функціонування застарілої лексики й зумовлене потребою вибрати найбільш доцільний у художньому розумінні варіант серед можливих номінацій. Через те, що застарілі слова рідко вживані в мові, вони яскраві, своєрідні, контрастні до інших загальноновживаних лексем, і тому вносять у текст своєрідне емоційне навантаження.

Література

1. Винокур Г. О. О языке художественной литературы: учеб. пособие для филол. спец. вузов / сост. Т. Г. Винокур; предисл. В. П. Григорьева. Москва: Высш. шк., 1991. 448 с.
2. Гайдученко Г. Історизми та архаїзми як основні виражальні засоби історичної стилізації. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream>.
3. Егорова О. Н. Лингвостилистика исторического романа. *Вестник Вятского государственного университета. Филологические науки*. 2016. С. 63–67.
4. Коваленко О. В. Хронологически маркированная лексика как фактор текста в жанре исторического романа (на материале художественной прозы В. Скотта): дисс. ... канд. филол. наук. Одесса, 2002. 202 с.
5. Культура русской речи: энциклопедический словарь-справочник / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. 3-е изд., стереотип. Москва: Флинта, 2011. 840 с. URL: <http://znanium.com/catalog/product/454159>.
6. Склярєнко С. Святослав: роман. Донецьк, 2004. 640 с.
7. Склярєнко С. Д. Володимир: роман. Харків: Фоліо, 2007. 542 с.
8. Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 439 с.
9. Сучасна українська літературна мова: підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. Київ: Вища школа, 2002. 493 с.
10. Языкознание: большой энциклопедический словарь / глав. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1998. 685 с.

References

1. Vinokur, G. O. (1991). *O yazyke kxudozhestvennoy literatury. Uchebnoye posobiye dlya filologichyeshkikh spetsialnostyey vuzov* [On the language of fiction: Textbook for filological specialities]. Moscow: Vyssh. shk. [in Russian].
2. Hajduchenko, H. (2009). *Istoryzmy ta arkhazmy yak osnovni vyrazhal'ni zasoby istorychnoi stylizatsii*. [Historicisms and archaisms as the main expressive means of historical stylization]. *Naukovyj visnyk KhDU: Seriya "Linhvistyka" – Scientific Bulletin of KhSU. Ranfe Linguistics*. Kherson. 65–68 [in Ukrainian].
3. Yegorova, O. N. (2016). *Lingvostilistika istoricheskogo romana. Filologicheskie nauki* [Linguistical stylistics of a historical novel]. *Vestnik Vyatskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Vyatka State University. Philological sciences*. 63–67 [in Russian].
4. Kovalenko, O. V. (2002). *Khronologicheski markirovannaya leksika kak faktor teksta v zhanre istoricheskogo romana (na materiale khudozhestvennoy prozy V. Skotta)* [Chronologically marked vocabulary as a factor of text in the historical novel genre (based on the material of V. Scott's prose)]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 Russkiy yazyk. *Candidate's thesis*. Odessa [in Russian].
5. Ivanova, L. Yu., Skovorodnikova, A. P., Shiryayeva, E. N. i dr. (Eds.). (2011). *Kultura russkoy rechi : Entsiklopedicheskiy slovar-spravochnik*. [Culture of Russian Speech: Encyclopedic Dictionary. under the editorship of L. Yu. Ivanova,

A. P. Skovorodnikova, E.N. Shiryayeva etc.]. 3-e izd., ster. M.: Flinta. URL: <http://znanium.com/catalog/product/454159> (Last accessed: 10.09.2019) [in Russian].

6. Sklyarenko, S. (2004). *Svyatoslav*. roman. D.: [Svyatoslav: novel D.] Vy'davny'czstvo Stalker - Stalker Publishing House Donetsk [in Ukrainian].

7. Sklyarenko, S. D. (2007). *Volodymyr*: roman [Volodymyr: novel]. Xarkiv: Folio – Publishing House Folio [in Ukrainian].

8. Bilodid, I.K (Eds.). (1973). *Suchasna ukrains'ka literaturna mova: leksyka i frazeolohiia*. [Modern Ukrainian Literary Language: Vocabulary and Phraseology]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].

9. Hryshenko, A. P., Mats'ko, L. I., Pliusch, M. Ya. ta in. (2002). *Suchasna ukrains'ka literaturna mova*: Pidruchnyk [Modern Ukrainian Literary Language; Textbook]. Kyiv: Vyscha shkola – High school [in Ukrainian].

10. Yartsyeva, V. N. (Eds.). (1998). *Yazykoznanie. Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar* [Linguistics. Big Encyclopedic Dictionary]. 2-e y'zd. Moscow Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, Big Russian Encyclopedia [in Russian].

N. O. Barannyk

pedagogical sciences candidate, associate professor of pedagogy and psychology of primary education chair, Anton Makarenko Kremenchuk Pedagogical College

Archaisms in the novels "Sviatoslav", "Volodymyr" by S. Sklyarenko

The author of the article attempts to reveal the essence of the research concepts: "idiostyle", "passive vocabulary", "obsolete vocabulary", "historicisms", "archaisms"; to analyze the specifics of using archaisms in the novels "Sviatoslav", "Volodymyr" by S. Sklyarenko.

Obsolete vocabulary is an issue of constant interest of both national and foreign linguists who study it from the functional side as well as a means of historical stylization in the literary works. Archaic words are widely used by writers, historians, journalists for reflecting the past or for other stylistic purposes. Therefore, the studied layer of vocabulary is a topical linguistic problem, as it allows to trace the processes of language variability, makes it possible to determine the time frame of its evolution, to predict its further development, etc. The lack of the researches that represent the features of archaic vocabulary in the novels by S. Sklyarenko led to the choice of the theme of the article.

The author of the article clarifies the specifics of the historical novel. It is proved that obsolete vocabulary is one of its genre-forming features. The linguistic nature of archaisms and historicisms is analyzed and the methods of their introduction into the literary text are determined. On the example of the novels "Sviatoslav", "Volodymyr" by S. Sklyarenko the lexical, lexical and word-forming, lexical and phonetic and phonetic archaisms were analyzed. The comparison of this group of vocabulary with its synonymic neutral one indicates the expressiveness, unusualness and contrast of archaisms. While analyzing the language material it was found out that the archaic vocabulary, introduced mainly to the direct or indirect speech of the characters, rather than to the speech of the author himself, vividly represents the living language of the past, indicating its distance from the modern linguistic norms.

Key words: historical work, passive vocabulary, obsolete vocabulary, historicisms, archaisms.